

Рямзіна Аліна Юріївна,кандидат юридичних наук, науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-6250-5296

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ЖІНОК ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ У ЗОНАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті зазначено іноземний досвід запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі у зонах збройних конфліктів у Боснії, Філіппінах, Конго та наведений позитивний досвід України у цьому питанні. Виявлено, що завдяки тому, що після війни в Боснії боснійські жінки почали говорити про сексуальне насильство, зараз існує міжнародне законодавство, яке визначає, що зґвалтування під час збройних конфліктів є злочином проти людяності та розглядається як спосіб катувань. Зазначено основні рекомендації для уряду України щодо запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

Ключові слова: *насильство щодо жінок, насильство за ознакою статі, запобігання насильству щодо жінок, насильство в умовах військової агресії, насильство на територіях збройних конфліктів, насильство під час дії воєнного стану, іноземний досвід Конго, Філіппін, Боснії, заходи запобігання насильству за ознакою статі.*

У зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, про що йдеться в Указі Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” [1] від 24.02.2022, та підвищенням рівня насильства щодо жінок за ознакою статі внаслідок збройної агресії є потреба у дослідженні іноземного досвіду запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі, вчиненого в ситуаціях військової агресії, з метою можливого перейняття цього досвіду для потреб України.

Станом на 2019 р. в Україні 75 % жінок зіштовхувалися з насильством за ознакою статі протягом свого життя. Насильство з боку статевого партнера і насильство в сім'ї було найбільш поширеним як в регіонах, які постраждали від військової агресії, так і в інших регіонах.

Як чоловіки, так і жінки зазнають сексуального насильства як однієї із форм катувань з метою отримання зізнань шляхом зґвалтувань, примусового оголення, погроз вчинення сексуального насильства щодо них самих або їхніх родичів. Чоловіки піддаються кастрації, а жінки – сексуальному рабству, примусу до проституції та іншим формам сексуального насильства.

Одним із ризиків насильства за ознакою статі в ситуаціях військової агресії є масове внутрішнє переміщення осіб. Станом на 11 травня 2022 р. в Україні були внутрішньо переміщені 7 млн осіб. Якщо порівняти показники насильства за ознакою статі до і під час військової агресії, то після внутрішнього переміщення осіб показники насильства за ознакою статі потроїлися [2].

Розгортання конфлікту на сході України з початку 2014 р. супроводжувалися випадками порушення прав людини; разом з тим, лунали свідчення щодо поширення фактів насильства за ознакою статі у регіонах, де велися бойові дії. Зокрема, у звіті Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) представлено інформацію щодо 203 випадків сексуального насильства, у тому числі 43 зґвалтувань, що були зареєстровані протягом квітня 2014 р. – січня 2017 р. у східних регіонах, охоплених конфліктом [3]. За даними звіту, близько 43 % жертв сексуального насильства становили жінки у віці 25–36 років, а 63 % із цих випадків сталися поза межами родини.

У дослідженні “Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов’язане зі збройним конфліктом на сході України”, результати якого були представлені ГО “Східноукраїнський центр громадських ініціатив” наприкінці 2017 р., наведено докази 175 випадків сексуального насильства з боку незаконних збройних формувань у місцях несвободи, під час перетину контактної лінії, в територіальних громадах зон конфлікту та в територіальних громадах, віддалених від зон конфлікту. Згідно з результатами цього опитування, кожна 3-тя жінка та кожен 4-й чоловік, які були в полоні у зоні конфлікту, постраждали та/або стали свідками сексуального насильства [4].

Підвищену вразливість жінок до насильства в умовах збройного конфлікту підтвердили й результати дослідження “Гендерно зумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту” [5], що було проведене ГО “Український центр соціальних реформ” за підтримки ЮНФПА (дослідження здійснювалось у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Запорізькій та Харківській областях. Цільові групи дослідження включали внутрішньо переміщених жінок та жінок, які постійно проживали у місцевих громадах). Результати опитування підтвердили, що внутрішньо переміщені особи стикаються з різними формами насильства, включаючи погрози зброєю, приниження, залякування, а також застосування фізичної сили, психологічний тиск і сексуальні домагання. Так, частка вимушено переміщених жінок, які повідомили принаймні про один випадок насильства, що стався з ними до переїзду на нове місце проживання, у три рази перевищувала частку постраждалих жінок, які постійно проживали у приймаючих громадах з початку конфлікту (відповідно 15,2 % проти 5,3 % респонденток). Після переїзду на безпечне місце проживання рівень поширення насильства щодо внутрішньо-переміщених жінок скоротився, однак відсутність постійного житла та стабільних доходів у переселенців, розрив їх родинних та соціальних відносин сприяють вразливості цієї групи населення.

Завдяки тому, що після війни в Боснії боснійські жінки почали говорити про сексуальне насильство, зараз існує міжнародне законодавство, яке визначає, що зґвалтування під час збройних конфліктів є злочином проти людяності та розглядається як спосіб катувань [6].

У Боснії на державному рівні ведеться просвітницька робота, спрямована на те, щоб поінформувати жінок про програму реабілітації та щоб вони не боялися звертатися по допомогу. Ця програма надає статус жертви жінкам, після чого їм виплачується щомісячна фінансова допомога, з медичними даними працює комісія, яка зберігає всю інформацію про потерпілих.

По допомогу до комісії звернулося 173 жінки. Компенсації виплачуються на їхні банківські картки, які замасковані під зарплатні, а персональна інформація залишається конфіденційною, щоб родичі чи знайомі цих жінок не дізналися правди про жертв згвалтування. Жінки приходять до соціальних центрів та іноді виконують нескладну роботу, наприклад, створюють квіти, аплікації. Але насправді ця символічна діяльність виконується з метою соціалізації жертв та здійснення офіційних виплат від держави.

Постраждалі жінки бояться, щоб своїми діями не завдати сорому їхнім родинам. Проте фінансова компенсація є способом публічного вибачення перед жертвами та інструментом повернення їхньої самоповаги [7].

За останні 20 років практичної діяльності гуманітарних неурядових організацій встановлено, що у всіх видах надзвичайних гуманітарних ситуацій чи військової агресії, чи гуманітарної кризи внаслідок стихійних лих, ризик насильства щодо жінок та дітей зростає. У Філіппінах під час гуманітарної кризи внаслідок стихійного лиха відділ захисту жінок і дітей Філіппінської національної поліції направив жінок-поліцейських у постраждалі від стихійного лиха райони, в табори для внутрішньо переміщених осіб, які утворили служби допомоги для жінок і дітей. Це було організовано з метою зменшення ризиків насильства щодо жінок за ознакою статі.

У Філіппінах за підтримки робочої групи з питань боротьби з насильством щодо жінок за ознакою статі учасники управління координації таборів розвісили сотні невеликих ламінованих плакатів у громадських місцях, щоб допомогти підвищити обізнаність членів спільноти про незаконність торгівлі людьми. Вони не користувалися соціальними мережами, тому що це іноді може не мати результату через відсутність доступу до мережі Інтернет.

У Конго готують вчителів, щоб створити безпечне та здорове середовище в класі і підвищити якість викладання, а також відбувається залучення спільноти до участі у батьківських комітетах, що дозволяє знизити ризики насильства щодо дівчат та жінок завдяки доступу до якісної освіти.

Існує позитивний досвід взаємодії України та ООН під час військової агресії. У 2018 р. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН) здійснило постачання 50 камер спостереження на контрольно-пропускний пункт “Майорськ” для запобігання корупції. УВКБ ООН продовжує співпрацю з Державною податковою службою України у сфері запобігання зловживанням і корупцією. Першочерговою метою заходу було запобігання корупції, проте це також допомагає запобігати гендерно-обумовленому насильству, яке має підвищений ризик вчинення на контрольно-пропускних пунктах [2].

Щодо досвіду запобігання та протидії насильству за ознакою статі в умовах збройної агресії в Україні важливим документом, який врегулює це питання, є Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р., схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 [8]. Концепція містить визначення проблеми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв’язання програмним методом, мету Програми, визначення

оптимального варіанту розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів, шляхи і способи розв'язання проблеми, строк виконання Програми, очікувані результати виконання програми, визначення її ефективності.

Концепція визначає, що збройна агресія Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях підвищує ризики випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, вчиненого учасниками бойових дій із посттравматичним стресовим розладом. Також виникають загрози насильства щодо чоловіків, які отримали інвалідність у зв'язку з каліцтвом, якого вони зазнали під час бойових дій. Метою Програми є забезпечення розбудови системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі відповідно до міжнародних стандартів і Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” в умовах децентралізації та запровадження комплексних дій та заходів, спрямованих на зменшення масштабу такого явища. Концепція потребує внесення змін у частині аналізу проблеми оцінки ризиків випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, вчинених учасниками бойових дій із посттравматичним стресовим розладом на всій території України, а не лише у Донецькій та Луганській областях. Така зміна необхідна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та введенням в Україні воєнного стану згідно з Указом Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” [1] від 24.02.2022.

Дослідження УВКБ ООН “Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021” містить такі рекомендації для уряду України щодо запобігання та протидії насильству за ознакою статі:

– забезпечити ефективне, негайне, ретельне і неупереджене розслідування пов'язаного з конфліктом свавільного затримання, катування і жорстокого поводження, включно з пов'язаним з конфліктом сексуальним насильством, незалежно від приналежності ймовірного порушника(ів); забезпечити судове переслідування порушників, включаючи осіб, які обіймають керівні посади, та, у разі визнання їх винуватими, забезпечити призначення покарання, співрозмірного тяжкості вчиненого ними діяння;

– провести навчання з питань Стамбульського протоколу для співробітників правоохоронних органів, працівників охорони здоров'я та інших посадових осіб, особливо тих, хто працюють із затриманими та беруть участь у розслідуванні і фіксації випадків катувань (*прим.* – Керівництво з ефективного розслідування та документування тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, або Стамбульський протокол, містить міжнародно визнані стандарти та процедури щодо того, як виявляти та фіксувати можливі ознаки катувань, щоб це могло слугувати доказом у суді. Протокол також містить рекомендації щодо належного розслідування випадків катувань);

– включити навчання з питань розслідування і фіксації випадків катувань і жорстокого поводження відповідно до Стамбульського протоколу до навчальних програм професійних, базових вищих і післядипломних курсів для співробітників правоохоронних органів, правників і працівниць охорони здоров'я;

– запровадити ефективні механізми відшкодування для жертв свавільного затримання, катування та жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, які б передбачали компенсацію за заподіяну шкоду, а також програми реабілітації, зокрема медичну та психологічну допомогу, юридичні та соціальні послуги [9, 22–23].

Україна повинна включити всі воєнні злочини та злочини проти людства, зокрема сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у своє національне законодавство; забезпечити більш гендерну психологічну та медичну підтримку для представників обох статей; створити програми реабілітації та компенсації для постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом; створювати спеціальні схеми захисту потерпілих і свідків; розглянути різний стигматизуючий вплив сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, на чоловіків і жінок у кримінальному провадженні та залучати професіоналів тієї ж статі, що і жертва; навчати громадськість дестигматизувати (*прим.* стигматизація – це соціально-психологічна дискримінація якої-небудь категорії осіб) людей, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.

Розробники дорожньої карти правосуддя перехідного періоду для українського суспільства в умовах збройного конфлікту повинні забезпечити, щоб Україна юридично виокремила сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, використовувала гендерний підхід до нього та забезпечила участь жінок як важливий компонент примирення та ширшого формування політики [10].

Досліджений іноземний досвід запобігання та протидії насильству за ознакою статі в різних сферах суспільного життя та в різноманітних умовах, а також рекомендації для уряду України щодо запобігання та протидії насильству за ознакою статі можуть бути використані при вдосконаленні законодавства України з метою задоволення потреб українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 25.07.2022).
2. Інформацію взято з онлайн-тренінгу “Gender-based Violence in situations of armed conflict” (“Гендерно обумовлене насильство в ситуаціях збройного конфлікту”) на платформі RedR UK, що був проведений 11 травня 2022 р.
3. Цит за: The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine. 2017.
4. Укрінформ. Дослідники розказали про сексуальне насильство на окупованому Донбасі. 01.12.2017. URL: <http://surf.li/ceqey> (дата звернення: 25.07.2022).
5. Цит. за: UNFPA and UCSR. Analytical Report: Gender-Based Violence in the Conflict-Affected Regions of Ukraine. Kyiv. 2015.
6. Сладкевич К. Сексуальне насильство – також є зброєю війни. 19.06.2019. URL: <https://www.prostir.ua/?news=seksualne-nasylstvo-takozh-je-zbrojeju-vijny> (дата звернення: 25.07.2022).
7. Експертний центр з прав людини. Не дозволяйте їм нас вбивати! 01.05.2020. URL: <https://ecpl.com.ua/news/ne-dozvoliyte-im-nas-vbyvaty/> (дата звернення: 25.07.2022).
8. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 № 728-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.07.2022).
9. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України. 2014–2021. URL:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/UkraineArbDetTorture_UA.pdf (дата звернення: 25.07.2022).

10. *Бусол К.* Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні: можливість для формування політики з урахуванням гендеру? 18.08.2020. URL: <http://surl.li/ceqga> (дата звернення: 25.07.2022).

REFERENCES

1. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini. “On the introduction of martial law in Ukraine”: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (Date of Application: 25.07.2022) [In Ukrainian].

2. Informatsiia vziata z onlain-treninhu. “The information is taken from the online training “Gender-based Violence in situations of armed conflict” (“Gender-based violence in situations of armed conflict”) on the RedR UK platform”, May 11, 2022. [In English].

3. The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine. 2017. [In English].

4. Ukrinform. Doslidnyky rozkazaly pro seksualne nasytstvo na okupovanomu Donbasi. “Ukrinform. Researchers talked about sexual violence in occupied Donbas. 01.12.2017. URL: <http://surl.li/ceqey> (Date of Application: 25.07.2022) [In Ukrainian].

5. UNFPA and UCSR. Analytical Report: Gender-Based Violence in the Conflict-Affected Regions of Ukraine. Kyiv. 2015. [In English].

6. *Sladkevych K.* (2019). Seksualne nasytstvo – takozh ye zbroieiu viiny. “Sexual violence is also a weapon of war”. 19.06.2019. URL: <https://www.prostir.ua/?news=seksualne-nasytstvo-takozh-je-zbroieiu-viiny> (Date of Application: 25.07.2022) [In Ukrainian].

7. Ekspertnyi tsentr z prav liudyny. Ne dozvoliaite yim nas vbyvaty! “Expert center on human rights. Don’t let them kill us!” 01.05.2020. URL: <https://ecpl.com.ua/news/ne-dozvoliaite-im-nas-vbyvaty/> (Date of Application: 25.07.2022) [In Ukrainian].

8. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zapobihannia ta protydii domashnomu nasytstvu ta nasytstvu za oznakoiu stati na period do 2025 roku. “On the approval of the Concept of the State Social Program for the Prevention and Counteraction of Domestic Violence and Gender-Based Violence for the period until 2025”: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10.10.2018 No 728-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text> (Date of Application: 25.07.2022) [In Ukrainian].

9. Upravlinnia Verkhovnoho komisara OON z prav liudyny. Svavilni zatrymannia, katuvannia ta zhorstoke povodzhennia v konteksti zbroinoho konfliktu na skhodi Ukrainy. “Office of the UN High Commissioner for Human Rights. Arbitrary detention, torture and ill-treatment in the context of the armed conflict in eastern Ukraine”. 2014-2021. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/UkraineArbDetTorture_UA.pdf (Date of Application: 25.07.2022) [In Ukrainian].

10. *Busol K.* (2020). Seksualne nasytstvo, poviazane z konfliktom, v Ukraini: mozhlyvist dlia formuvannia polityky z urakhuvanniam genderu? “Conflict-related sexual violence in Ukraine: an opportunity for gender-responsive policymaking?” 18.08.2020. URL: <http://surl.li/ceqga> (Date of Application: 25.07.2022) [In Ukrainian].

UDC 343.85-055.2:355(4/8)

Riamzina Alina,

Candidate of Juridical Sciences, Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6250-5296

FOREIGN EXPERIENCE OF PREVENTING GENDER-BASED VIOLENCE AGAINST WOMEN IN AREAS OF ARMED CONFLICT

Foreign experience in preventing gender-based violence against women in areas of armed conflict in Bosnia, the Philippines, and the Congo is cited in the article, and

© Riamzina Alina, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.3\(57\).14](https://doi.org/10.36486/np.2022.3(57).14)

Issue 3(57) 2022

<http://naukaipravoohorona.com/>

in this regard Ukraine's positive experience is cited. Researched that because Bosnian women began talking about sexual violence after the war in Bosnia, there is now international legislation that defines that rape during armed conflicts is a crime against humanity and is seen as a method of torture.

It has been researched that one of the risks of gender-based violence in situations of military aggression involves mass internal displacement. As of May 11, 2022, 7 million people were internally displaced in Ukraine. If we compare the rates of gender-based violence before and during military aggression, the rates of gender-based violence tripled after internal displacement.

Noted the necessity of amending the Concept of the State Social Program to prevent and counteract domestic violence and gender-based violence for the period up to 2025, approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 10.10.2018. The Concept determines that the armed aggression of the Russian Federation in Donetsk and Luhansk regions increases the risks of domestic violence and gender-based violence committed by combatants with post-traumatic stress disorder. The concept requires changes in the analysis of the problem of assessing the risks of domestic violence and gender-based violence committed by combatants with post-traumatic stress disorder throughout Ukraine, not just in Donetsk and Luhansk oblasts.

Pointed out key recommendations for the government of Ukraine to prevent and counteract gender-based violence, such as including all war crimes and crimes against humanity, in particular conflict-related sexual violence, in its national legislation; providing more gender-specific psychological and medical support for both sexes; ensure effective, immediate, thorough and impartial investigation of conflict-related arbitrary detention, torture and ill-treatment, including conflict-related sexual violence; provide training on the Istanbul Protocol to law enforcement, legal, health and other officials, especially those working with detainees and involved in the investigation and recording of torture; introduce effective mechanisms of redress for victims of arbitrary detention, torture and ill-treatment. Furthermore, there is a need to legally distinguish conflict-related sexual violence, to adopt a gendered approach to it, and to ensure women's participation as an important component of reconciliation and broader policy formation.

Keywords: violence against women, gender-based violence, prevention of violence against women, violence in conditions of military aggression, violence in the territories of armed conflicts, violence during martial law, foreign experience of the Congo, the Philippines, Bosnia, measures to prevent gender-based violence.

Отримано 05.10.2022